

MOKSLINIAI JŪRŲ TYRIMAI: TEISINIS REŽIMAS, PROBLEMOS IR GALIMYBĖS

Indrė Isokaite

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros lektorė
Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės instituto narė
Socialinių mokslų daktarė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius
Tel. (+370 5) 236 61 75
El. paštas: indre.isokaite@tf.vu.lt

Straipsnyje nagrinėjamas mokslinių jūrų tyrimų institutas: tarptautinis reglamentavimas, reguliavimas užsienio valstybėse ir režimas Lietuvoje bei šių režimų nulemtos problemos ir galimybės pakrantės valstybėms.

The Article provides the analysis of maritime scientific research: international regulation, foreign States' experience and the regime in the Republic of Lithuania as well as the problems arising thereof and possibilities to coastal States.

Įvadas

Nepaisant to, kad bendradarbiaujant valstybėms ar prižiūrint kompetentingoms tarptautinėms organizacijoms vykdoma daug įvairių mokslinių jūrų tyrimų, 95 proc. pasaulio vandenynų lieka nežinomi ir neištirti [27, p. 7]. Jūros ir vandenynai niekada nenorėjo atskleisti savo paslapčių paprastai [25, p. 6]. Nuo tada, kai tapo technologiška įmanoma eksploatuoti jūros dugną, iki dabar žmogaus veiklos galimybės jūroje smarkiai išsiplėtė, tačiau net moderniausios technologijos ir mokslo pasiekimai negali įveikti jūrų galybės. Vis dėlto moksliniai jūrų tyrimai yra ta sritis ir veikla, kuri kelia sau tokį iššūkį.

Tarptautinio mokslinių jūrų tyrimų reglamentavimo atsiradimas buvo susijęs su

pakrantės valstybės teisėmis į išteklių jos jūros erdvėse naudojimą, valdymą ir eksploatavimą, ir pakrantės valstybės neabejotinai yra ar bent turėtų būti suinteresuotos tyrimais savo jūros erdvėse. Formavęsi dar Pirmojo pasaulinio karo metais, kai buvo kuriami garsiniai signalai, skirti povandeniniams laivams sekti [29, p. 116], šiandien moksliniai jūrų tyrimai prisideda prie geresnio suvokimo apie jūrų ir vandenynų išteklius, jūrų aplinkos apsaugą ir išsaugojimą, tausojantį išteklių naudojimą, saugesnę laivybą ir bendro išmanymo apie Žemę [29, p. 115].

Moksliniai jūrų tyrimai, kaip viena iš jūrų naudojimo rūšių, neabejotina nagrinėti kai kurių užsienio autorių¹, tačiau tema

¹ Pavyzdžiui, Erik Franckx, Montserrat Gorina-Ysern, Marko Pavliha ir kiti.

netirta Lietuvos teisės moksle, kur jūrų teisės srityje atliekamų mokslo tyrimų nėra daug. Moksliniai jūrų tyrimai yra glaudžiai susiję su įvairiais mokslais – biologija, chemija ir kitais – todėl su jūra ir jos aplinka susijusių tyrimų yra įvairiausių, tačiau taip nepasakytina apie klausimo iširtumą būtent teisės srityje. Ne tik tai paskatino šio straipsnio autorę imtis temos nagrinėjimo, bet ir bendra didžiulė mokslinių jūrų tyrimų svarba jūrų aplinkos apsaugai ir apskritai Žemei ir jos ateičiai, taip pat pavieniai pranešimai apie Lietuvos jūros erdvių gelmėse slypinčius senų laivų ir kitų objektų lobynus, į juos besitaikančius juoduosius archeologus, vis dar diskusijų keliantį paskandintą cheminį ginklą ir gąsdinantį faktą apie mirusias Baltijos jūros ekosistemas, o kartu ir apie viltingai nuteikiančią, pavyzdžiui, Baltijos jūros aplinkos apsaugos strategiją. Šių grėsmių ir iššūkių bei perspektyvų akivaizdoje siekiama išsiaiškinti mokslinių jūrų tyrimų teikiamas galimybes (pakrantės) valstybėms, šios veiklos reglamentavimą Lietuvoje ir užsienio valstybių teisėje ir išanalizuoti susijusius probleminius aspektus, įskaitant mokslinių jūrų tyrimų ir jų režimo atskyrimą nuo kitų panašių veiklos jūroje rūšių ir jo svarbą bei kitus reikšmingus klausimus².

Straipsnio tikslų siekiama pasitelkiant įprastų mokslinio tyrimo metodų visumą. Pavyzdžiui, mokslinių jūrų tyrimų reglamentavimo valstybėse analizė grindžiama lyginamuoju metodu, teleologinis metodas

² Dėl straipsnio apimties ribojimo ir pasirinktų analizuoti būtent viešosios jūrų teisės aspektų bei Europos Sąjungos teisės ir iš jos kylančių įsipareigojimų įgyvendinimo specifikos bei mokslinių jūrų tyrimų reguliavimo joje savitumų šiame straipsnyje Europos Sąjungos teisės aktai detalai nėra analizuojami, atskleidžiami tik esminiai aspektai, parodantys mokslinių jūrų tyrimų vietą šios organizacijos veikloje.

padeda suvokti teisės aktų tikslus ir esmę, istorinis – nustatyti raidą, loginis – daryti išvadas, o sisteminės analizės metodu paremta visa analizė. Šaltinių pagrindą sudaro tarptautinės sutartys, taip pat Lietuvos Respublikos (toliau – LR) ir daugumos Baltijos regiono valstybių nacionalinės teisės aktai, užsienio autorių publikacijos, organizacijų ir institucijų teikiama informacija, taip pat remiamasi teismų praktika.

Moksliniai jūrų tyrimai: sąvoka, subjektai, principai

Mokslinių jūrų tyrimų (angl. – *maritime scientific research*) sąvoka pagrindinėje universalioje tarptautinės jūrų teisės sutartyje – 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencijoje (toliau – Jūrų teisės konvencija) [1] – ir jokioje kitoje sutartyje nėra apibrėžta. Moksliniai jūrų tyrimai susiję su daugybe disciplinų: biologija, geologija, chemija, fizika, geofizika, hidrografija, okeanografija ir kt. Labiausiai paplitęs mokslinių jūrų tyrimų apibrėžimas nurodo veiklą, vykdomą vandenyne ar pakrantės valstybės jūros erdvėse, kuri skirta plėtoti žinias apie jūrinę aplinką ir jos procesus [23, p. 785]. Vis dėlto teisės moksle ir praktikoje įprasta skirti dvi mokslinių jūrų tyrimų rūšis: jūrų aplinkos tyrimai, įvardijami fundamentiniais, kurių vienintelis tikslas – plėtoti žmonijos žinias (taigi vykdomi išimtinai mokslo tiriamaisiais pažintiniais tikslais), ir moksliniai jūrų tyrimai, susiję su gamtos išteklių paieška, grėžimu kontinentiniame šelfe ir įvairių įrengimų statymu, įvardijami taikomaisiais (vykdomi ekonominiais / komerciniais tikslais). Turbūt ryškiausiai mokslinių jūrų tyrimų reikšmę atskleidžia pripažinimas, kad „ne tik maistas ir energija priklauso nuo mokslinių jūrų tyrimų tąsos, bet ir žmonijos

ateitis“ [29, p. 116]. Vis dėlto moksliniai jūrų tyrimai yra viena iš tų veiklos jūroje sričių, kurios galimybės labai priklauso nuo valstybių ekonominio, technologinio ir kitokio pajėgumo, todėl dažnai yra vykdomi tarptautinių organizacijų arba aukšto ekonominio išsivystymo lygio valstybių. Didžiosios jūrinės valstybės sukūrė mokslines, politines, teises ir ekonomines organizacijas, kurios šalims leido efektyviai panaudoti specifines žinias savo pranašumui [27, p. 9].

Iš tarptautinių organizacijų, skatinančių, prižiūrinčių, koordinuojančių ir vykdančių mokslinius jūrų tyrimus, pirmiausia išskirtina Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacijos Tarptautinė okeanografijos komisija (*UNESCO Intergovernmental Oceanographic Commission*) [43], kurios tikslas – skatinti tarptautinį bendradarbiavimą ir koordinuoti nacionalines ir regionines jūrų ir vandenynų tyrimų ir stebėjimų programas, siekiant plėtoti žinias apie vandenynų prigimtį, išteklius bei pakrantės zonas ir patirtį šiose srityse. Būdamą visuotinai pripažinta tarptautinė organizacija jūrų tyrimų ir technologijų perdavimo srityje, ši komisija dalyvauja Pasaulinėje vandenynų stebėjimo programoje [40], padeda valstybėms narėms įgyvendinti Jūrų teisės konvencijos XIII dalies „Moksliniai jūrų tyrinėjimai“ ir XIV dalies „Jūrų technologijos plėtojimas ir perdavimas“ nuostatas.

Tarptautinio jūros dugno rajono tyrimai priklauso pagal Jūrų teisės konvenciją įsteigtai Tarptautinei jūros dugno institucijai (*International Seabed Authority*) [49], kurios veiklos pagrindas yra principas, kad tarptautinio jūros dugno rajono išteklių yra bendras žmonijos paveldas ir ši institucija veikia žmonijos vardu. Jūrų teisės konven-

cija įtvirtino gana sudėtingą mechanizmą (XI dalyje „Rajonas“), pagal kurį, teikiant paraišką dėl tyrimų ir eksploatavimo šioje jūros erdvėje, reikia nurodyti kelias planuojamos veiklos zonas, iš kurių viena rezervuojama minėtai institucijai tirti ir eksploatuoti kartu su besivystančiomis šalimis, o kita nustatyta tvarka suteikiama pareiškėjui. Pažymėtina, kad, nepaisant pagal šį mechanizmą jau vykdomų tyrimų tarptautiniame jūros dugno rajone Indijos vandenyne (centrinėje dalyje) ir Ramiajame vandenyne (šiaurinėje dalyje)³, daugiausia naudos kol kas gaunama ne iš išteklių (kurių panaudojimo žmonijos labai mechanizmas vis dar lieka neaiškus), o būtent iš žinių ir patirties [24, p. 253] tiriant šį giliavandenį jūros dugną.

Regioniniu lygmeniu Baltijos jūros pakrantės valstybių bendradarbiavimą koordinuojanti organizacija išlieka Helsinkio komisija [38], pagrindinė bendros informacijos teikimo vieta, leidybos, priežiūros ir koordinuojančioji institucija, kurios veikloje moksliniai jūrų tyrimai, nebūdami pagrindinė veiklos sritis, apimami jos bendrų funkcijų – formuoti Baltijos jūros regiono politiką, nustatyti bendrus tikslus ir veiksmus. Mokslinių jūrų tyrimų, kaip ir kiekvienos kitos veiklos jūroje, režimas priklauso nuo jūros erdvės, kur jie vykdomi, nes kiekviena iš jų lemia tam tikrą valstybių teisių – suvereniteto, suverenių teisių ar išimtinės jurisdikcijos – apimtį. Ir nors atvirojoje jūroje galioja mokslinių jūrų tyrimų laisvė, o tarptautiniame jūros dugno rajone ši veikla kontroliuojama Tarptautinės jūros dugno institucijos, valstybių ir kompetentingų tarptautinių organizacijų teisė vykdyti mokslinius jūrų tyrimus vis

³ Tiriamos zonos nurodomos Tarptautinės jūros dugno institucijos interneto svetainėje [49].

labiau ribojama artėjant prie pakrančių valstybių krantų [29, p. 131].

Nagrinėjamos veiklos režimas remiasi principais, reikalaujančiais, kad moksliniai jūrų tyrimai, o jie yra skatinami, būtų atliekami žmonijos labui, mokslo žinių plėtrai ir tik taikiais tikslais, o naudojami moksliniai metodai turi būti suderinami su Jūrų teisės konvencija ir kitais jūrų naudojimo būdais⁴, be to, siekiama, kad ne tik pakrantės ar didžiosios jūrų valstybės, bet visos šalys turėtų vienodas teises galimybes (pagrindus) dalyvauti šioje veikloje. Šie principai, kaip ir trumpai apžvelgti kiti pagrindiniai mokslinių jūrų tyrimų požymiai, yra tie pagrindai, kurie, viena vertus, iš dalies sukuria toliau nagrinėjamą mokslinių jūrų tyrimų problematiką, kita vertus, padeda dalį probleminių klausimų išspręsti⁵.

Galimybės pakrantės valstybėms ir pareigos

Jūrų teisės konvencijoje, numačiusioje mokslinių jūrų tyrimų režimą, pabrėžiamas valstybių bendradarbiavimas, šios veiklos skatinimas, palankių sąlygų jai sudarymas, mokslininkų susitelkimas bendrų žinių tikslais. Ši konvencija gerbia valstybių suverenitetą teritorinėje jūroje, kurioje kitų valstybių tyrimų galimybės palieka išimtinai pakrantės valstybės sprendimui, o tyrimams išskirtinėje ekonominėje zonoje (ir kontinentiniame šelfe) numato veiklos sustabdymo ir nutraukimo pagrindus⁶, taip pat pareigą laikytis pakrantės valstybės

⁴ Mokslinių jūrų tyrimų bendrieji principai išvardyti Jūrų teisės konvencijos 240 straipsnyje.

⁵ Pavyzdžiui, nors mokslinių jūrų tyrimų sąvokos neapibrėžimas leidžia išplėsti jų sampratą, vienas iš principų, reikalaujantis, kad jie turi būti vykdomi taikiais tikslais, neleidžia prie šių tyrimų priskirti duomenų rinkimo kariniais tikslais.

⁶ Jūrų teisės konvencijos 253 straipsnis.

nustatytų sąlygų⁷. Pavyzdžiui, remiantis 246 straipsnio 3 dalimi reikalaujama, kad pakrantės valstybės nustatytų normas ir tvarką, užtikrinančias, jog leidimo davimas tyrimams nepagrįstai neužtruks ar nebus atsisakyta jo duoti. Be to, moksliniai jūrų tyrimai yra viena iš sričių, kurioje nustatyta pakrantės valstybės teisė priimti teisės aktus taikaus plaukimo metu (taikus plaukimas laivui nesuteikia teisės vykdyti mokslinių jūrų tyrimų)⁸.

Minėtos ir kitos nuostatos⁹, taip pat su moksliniais jūrų tyrimais siejami tikslai (pavyzdžiui, jų skatinimas) parodo, kad tam tikri šios veiklos aspektai turi būti sureguliuoti valstybių nacionalinėje teisėje: šalys turėtų paskirti kompetentingą instituciją, nustatyti prašymo teikimo terminus ir tvarką, leidimo išdavimo ir atsisakymo išduoti pagrindus, pakrantės valstybės mokslininkų dalyvavimo bei rezultatų kopijų gavimo atvejus, taip pat gali detalizuoti mokslinių jūrų tyrimų sustabdymo ir nutraukimo pagrindus ir kt.

Primintina, kad moksliniai jūrų tyrimai yra pagrindas, sąlyga arba pirminis etapas

⁷ Jūrų teisės konvencijos 249 straipsnis, kuris nustatydamas valstybių ir tarptautinių organizacijų bendras pareigas, pakrantės valstybės prašymu, pastarajai pateikti tyrimų ataskaitas ir rezultatų kopijas, juos baigus išsivežti įrangą ir kita, numato, kad jis „nepažeidžia sąlygų, nustatytų pakrantės valstybės įstatymais ir kitais teisės aktais, kuriais įgyvendinama tos valstybės teisė savo nuožiūra išduoti sutikimą pagal 246 straipsnio 5 dalį arba jo neduoti, įskaitant teisę reikalauti, kad būtų išankstinis sutikimas, jei norima tarptautinei bendrijai pateikti projekto tyrinėjimo rezultatus, kurie turi tiesioginės svarbos gamtos turtų tyrinėjimui ir eksploatavimui“.

⁸ Jūrų teisės konvencijos 19 straipsnis.

⁹ Pavyzdžiui, Jūrų teisės konvencijos 245 straipsnis: įgyvendindamos savo suverenitetą, pakrantės valstybės turi išimtinę teisę savo teritorinėje jūroje reglamentuoti mokslinius jūros tyrimus, duoti jiems leidimą ir juos vykdyti. Moksliniai jūros tyrimai teritorinėje jūroje vykdomi tikta gavus aiškų tos pakrantės valstybės sutikimą ir jos nustatytomis sąlygomis.

daugeliui veiklos jūroje rūšių. Imtis jūrų tyrimų reikia siekiant sužinoti daugiau apie jūrų ekosistemas, istorinius objektus, apskritai prisidėti prie geresnės jūrų aplinkos kūrimo, taip pat kai planuojama įgyvendinti ekonominės veiklos jūroje projektus, užsiimti gavyba, apskaičiuoti žuvininkystės išteklius ir panašiais atvejais. Taigi nuo pakrantės valstybės politinės valios ir mokslinių jūrų tyrimų svarbos bei adekvataus režimo išlaikymo reikšmės suvokimo priklauso, kiek pakrantės valstybė pasinaudos šios veiklos teikiamomis galimybėmis ir nauda, kiek ir kokius ji sukurs pagrindus savo teisių ir teisėtų interesų apsaugai. Mokslinių jūrų tyrimų reglamentavimas taip pat svarbus suvokiant aplinkosauginių procesų ir atidaus sprendimų dėl pakrantės valstybės jūros erdvių priėmimo sąsają [23, p. 785].

Svarbiausia jūrų tyrėjams pasaulyje yra tai, kad mokslinių jūrų tyrimų teisinius aspektus ir normas būtų galima paversti mokslinėmis galimybėmis [30, p. 38]. Vadinasi, pakrantės valstybės reglamentavimas neturi šios veiklos nepagrįstai riboti, todėl jei įstatymai numatyti, pavyzdžiui, įkalinimo bausmę, dideles baudas, mokslinės įrangos „konfiskavimą“ už pakrantės valstybės tvarkos pažeidimus, neatitiktų Jūrų teisės konvencijos 253 ir 311 straipsnių reikalavimų [27, p. 17].

Apibendrinant pasakytina, kad pakrantės valstybei priklauso suverenios teisės mokslinių jūrų tyrimų teritorinėje jūroje atžvilgiu ir jurisdikcija šiems tyrimams išskirtinėje ekonominėje zonoje ir kontinentiniame šelfe. Be to, pakrantės valstybė turi išimtinę gamtos išteklių savo išskirtinėje ekonominėje zonoje ir kontinentiniame šelfe tyrimo ir eksploatavimo teisę, todėl visos teisės į šiuos išteklius reglamentuo-

jamos pakrantės valstybės įstatymų [31, p. 138] ir išteklių radimas pakrantės valstybės jūros erdvėse mokslinių jūrų tyrimų metu jokių teisių į rastus išteklius juos atitakusioms valstybėms nesuteikia.

Turi būti gautas pakrantės valstybės sutikimas vykdyti mokslinius jūrų tyrimus jos teritorinėje jūroje ar išskirtinėje ekonominėje zonoje, pakrantės valstybės šių išimtinių teisių atsisakymas negali būti preziumuojamas, kaip ir tylėjimas nereiškia sutikimo, išskyrus nebent, kai pakrantės valstybė aiškiai nustato, jog tam tikrais atvejais tokio sutikimo nereikia. Savitas pakrantės valstybės sutikimo preziumavimas galimas, kai pakrantės valstybės institucijos neatsako per keturis mėnesius nuo kreipimosi¹⁰; tyrimai vykdomi tarptautinės organizacijos, kurios narė yra pakrantės valstybė, ir ji organizacijoje patvirtino projektą¹¹. Nors grynai mokslinių tyrimų, atliekamų taikiais tikslais ir siekiant didinti žmonijos išmanymą ir žmonijos labui, tikslu sutikimas turėtų būti duodamas, atsisakymas jį duoti būtų pagrįstas tam tikrais atvejais, pavyzdžiui, dėl nebaigto, ypač ginčų keliančio, delimitacijos proceso ar grėsmės šalies saugumui, suverenitetui ar kitų panašių svarbių priežasčių.

Neabejotina mokslinių jūrų tyrimų reikšmė išteklių tyrimui ir eksploatavimui atvirojoje jūroje, kur tokių tyrimų stoka nurodoma kaip didelis trūkumas [33, p. 165]. Tačiau čia jau nebe pakrantės, o juos vykdančios valstybės (ir organizacijos) privalo užtikrinti aplinkosaugos ir kitų principų laikymąsi ir galioja vėliavos valstybės jurisdikcija. Valstybių nacionalinėje teisėje turėtų būti pakankamai šiuos principus užtikrinančių „saugiklių“ jos sub-

¹⁰ Jūrų teisės konvencijos 252 straipsnis.

¹¹ Jūrų teisės konvencijos 247 straipsnis.

jektų, tyrinėjančių atviroje jūroje, veiklos kontrolei.

Pažymėtina, kad dalis valstybių pareigų, žinoma, ir galimybių, mokslinių jūrų tyrimų srityje kyla ir iš Europos Sąjungos (toliau – „ES“) teisės, reglamentuojančios dalį jūrų teisės klausimų, ypač žuvininkystės, laivybos, aplinkos apsaugos. Teigiama, kad tokioje srityje kaip moksliniai jūrų tyrimai bendra mokslinė strategija suteiktų ES didelį potencialą [32, p. 175]. Pirmąkart į jūrų klausimus pažvelgdama sistemiskai, ES įgyvendina integruotąją jūrų politiką [42], kurios dalis – jūrų duomenų ir žinių apie jūras gilinimas bei integruotas jūrų stebėjimas. Siekiama su jūromis susijusius klausimus spręsti neatsietai nuo kitų sektorių ir politikos sričių; pavyzdžiui, kuriant ir plėtojant duomenų apie jūras sistemas, skatinamas dalijimasis jais ir juos pritaikant praktikoje galiausiai prisidedama prie ekonomikos augimo, socialinės gerovės, aplinkosaugos ir kitų siekių įgyvendinimo. Priimdama ES jūrų strategijos pagrindų direktyvą [4], Europos Sąjunga išskėlė sau, galima netgi įvardyti, „istorinį“ iššūkį – iki 2020 m. pasiekti ar išlaikyti gerą ES jūrų aplinkos būklę (apibūdinamą konkrečiais rodikliais), todėl moksliniai jūrų tyrimai tampa svarbiu instrumentu valstybėms įgyvendinant iš direktyvos kylančius išsipareigojimus (pavyzdžiui, nustatyti teršiančių medžiagų pateikimo į jūrą ir jų koncentracijos kiekį ir pan.), kurių pamatinis – konkrečiam jūrų regionui parengti jūrų strategiją savo jūrų vandenims laikantis nustatyto veiksmų plano¹². Integruoti ir dinamiškai Europos moksliniai tyrimai, leidžiantys atsakyti, kaip panaudoti visą ekonominį

ES jūrų potencialą nepažeidžiant ekosistemų, pabrėžiami ir integruotosios jūrų politikos pagrindu patvirtintoje Europos jūrų ir jūrininkystės mokslinių tyrimų strategijoje [39]. Ji atspindi ES suvokimą, kad moksliniai jūrų tyrimai pajėgūs atskleisti, kaip efektyviau kovoti su klimato kaita, vandenynų tarša, naftos išsiliejimo atvejais, teršiančiomis medžiagomis, niokojančia ir pertekline žvejyba ir kitomis grėsmėmis. Siekiant šių tikslų reikia tyrimų infrastruktūros, žinių integracijos ir dalijimosi su gretimomis šalimis, naujos kokybės valstybių institucijų, mokslininkų ir pramonės atstovų bendradarbiavimo. Visa tai iš esmės ir sudaro Europos jūrų ir jūrininkystės mokslinių tyrimų strategiją [47, skaidrė nr. 7], atspindi ES požiūrį ir valstybių veiklos šioje srityje gaires. Taigi moksliniai jūrų tyrimai Europos Sąjungai yra labiau instrumentas ar būdas siekiant kitų (pvz., aplinkosaugos) tikslų, o pats šios veiklos režimas remiasi Jūrų teisės konvencijos principais ir normomis.

Sąvokos neapibrėžtumo nulemtos problemos

Tai, kad nėra bendros mokslinių jūrų tyrimų sąvokos ir iš dalies reglamentavimo patikėjimas valstybėms jų nacionalinėje teisėje apsunkina konkrečių tyrimų identifikavimą kaip būtent mokslinių. Reikia pažymėti, kad Jūrų teisės konvencijoje, be mokslinių jūrų tyrimų, minima ir kita panaši veikla – stebėjimai (angl. – *surveys*)¹³, o teisės moksle ir valstybių praktikoje bandoma atskirti įvairius tyrimus, nustatyti atskirų jų rūšių santykį ir atitinkamai taikytinus režimus bei jų skirtumus.

¹² Baltijos jūros aplinkos apsaugos strategija Lietuvoje patvirtinta Vyriausybės 2010 m. rugpjūčio 25 d. nutarimu nr. 1264 [10].

¹³ Pavyzdžiui, Jūrų teisės konvencijos 40 straipsnyje, 19 straipsnio 2 dalies j punkte.

Turbūt anksčiausiai kilo poreikis atskirti mokslinius jūrų tyrimus nuo duomenų rinkimo kariniais tikslais, tačiau dabar valstybių santykiuose nebelikus tokios didelės karinės grėsmės, aktualiau nustatyti mokslinių jūrų tyrimų ir hidrografinių tyrimų, povandeninio paveldo tyrimų, ekonominio (ūkinio / komercinio) pobūdžio veiklos bei jūrų stebėjimų santykį.

Kiekvienos veiklos jūroje režimas sukurtas remiantis konkrečios jo reguliuojamos veiklos principais, juo siekiama tam tikrų tikslų, suteikiama skirtingų teisių ir pareigų ir siekiama jų pusiausvyros, skirtingų teisių ribojimo ir atsakomybės taikymo galimybių, todėl, viena vertus, ekonominės veiklos jūroje ar žuvininkystės veiklos režimo taikymas mokslinių jūrų tyrimų veiklai gali lemti nepagrįstus ribojimus, kita vertus, mokslinių jūrų tyrimų veikla „pridengus“ iš esmės komercinio pobūdžio veiklą, gali būti sukurtos privilegijos ar nuolaidos ir grėsmė galėtų kilti pakrantės valstybės teisėms ir teisėtiems interesams. Mokslinių jūrų tyrimų identifikavimo problemas atskleidžia ir keli toliau nagrinėjami valstybių ginčai.

1999 m. Jungtinėse Amerikos Valstijose byloje *Prowler Partnership ir Ocean Prowler Partnership v. Nacionalinė jūrų žvejojimo tarnyba* [35] buvo iškilęs mokslinių jūrų tyrimų atskyrimo nuo žvejojimo klausimas. Nusprendus riboti tam tikros rūšies žuvų išteklių eksploatavimą Aliaskos pakrantėje, priimta Žvejojimo kvotų programa. Paskelbti žvejojimo veiklos valdymo planai, kurie buvo administruojami Nacionalinės jūrų žuvininkystės tarnybos. Pagal galiojusį taikytiną vadinamąjį Magnuson įstatymą (angl. – *Magnuson Act*) turėjo būti vykdomi žuvininkystės išteklių tyrimai siekiant nustatyti jų kiekį ir spres-

ti apsaugos bei valdymo klausimus; juos Šiaurės Ramiojo vandenyno taryba nuo 1980 metų vykdė laivais, kuriuose dirbo jos atstovai. Tyrimai buvo organizuojami institucijai skelbiant viešus konkursus ir sudarant sutartis su žvejojimui skirtais laivais, pagal kurias jie turėdavo plaukti nustatytu maršrutu ir pagal numatytą grafiką bei imti žuvų išteklius, kuriuos tyrė prieš prieš įprastą apdorojimą.

Byloje buvo kilęs klausimas, ar tokia nacionalinio laivo veikla laikytina žvejojimu, o nacionaliniai laivai „Prowler“ ir „Ocean Prowler“ – mokslinių jūrų tyrimų laivais. Abi įmonės, negavusios kvotų, apskundė Nacionalinės jūrų žvejojimo tarnybos sprendimus Jungtinių Amerikos Valstijų Aliaskos srities teismui, tačiau teismas pareiškėjų argumentus atmetė ir paliko tarnybos sprendimus, įskaitant, kad laivai tyrimų metu nebuvo žvejojimui. Viso ginčo nagrinėjimo metu kito ir pats reguliavimas, pavyzdžiui, žvejojimas buvo apibrėžta kaip žvejojimo laivo vykdomas žuvies sugavimas ar ėmimas (angl. – *catching, taking or harvesting*), išimti darant tam tikrai mokslinių jūrų tyrimų veiklai, vykdomai būtent mokslinių jūrų tyrimo laivų. Taigi galiausiai teismas nusprendė, kad pagal įstatymą žvejojimo laivo vykdomas žuvų gaudymas atitiko žvejojimo apibrėžimą, o sąvoka „mokslinių jūrų tyrimų laivas“ negali apimti kiekvieno tokio tyrimo vykdančio laivo, nes tokio pobūdžio laivas turi turėti atitinkamą tyrimų įrangą ir būti tam skirtas. Šiuo atveju abu laivai buvo žvejojimui, jie žuvį gaudė ir pardavinėjo, todėl abu laivai (įmonės) yra tinkami pareiškėjai kvotoms gauti pagal žvejojimo kvotų programą.

Laivų statuso (priskyrimo mokslinių jūrų tyrimų laivams), o kartu ir mokslini-

nių jūrų tyrimų identifikavimo klausimas iškilo ir Tarptautinio jūrų tribunolo¹⁴ byloje „*M/V Louisa*“ (*Sent Vincentas ir Grenadinai v. Ispanijos Karalystė*) [34]. 2010 m. lapkričio 24 d. Sent Vincentas ir Grenadinai padavė ieškinį prieš Ispaniją ginče dėl „MV Louisa“, plaukiojančio su Sent Vincento ir Grenadinų vėliava, areštuoto 2006 m. vasario 1 d. ir laikomo nuo to laiko. Ispanija kaltinta tuo, kad jos laivas atliko tyrimus Kadizo įlankos jūros dugne siekdamas nustatyti naftos ir metano dujų išteklių žymes. Laivas sulaikytas pagal Ispanijos teisės aktus, taip pat areštuoti įgulos nariai, tačiau paleisti, o laivas laikomas El Puerto de Santa Maria uoste. Pareiškėjas teigia, kad jis mokslinius jūrų tyrimus vykdė turėdamas pakrantės valstybės išduotą leidimą, ir nurodo, jog Ispanija pažeidė Jūrų teisės konvenciją ir prašo teismo priteisti kompensaciją, taikyti laikinąsias apsaugos priemones, paleisti laivą ir turtą gražinti. 2010 m. gruodžio 23 d. sprendime tribunolas nusprendė, jog pagal bylos aplinkybes nėra laikinųjų apsaugos priemonių taikymo poreikio. Nors sprendime, deja, nenagrinėjamas mokslinių jūrų tyrimų klausimas, nes neišspręsta byla dėl esmės, tačiau šalių ginčas akivaizdžiai parodo mokslinių jūrų tyrimų atskyrimo nuo kitų veiklos jūroje rūšių sunkumus ir režimų konfliktų problematiką. Manytina, kad šiuo atveju turėtų būti aiškinamasi, ko kiems būtent tyrimams buvo išduotas leidimas laivui su Sent Vincento ir Grenadinų vėliava ir ar tyrimų veikla nenukrypo nuo Ispanijos nustatytų sąlygų, pateiktos programos, taip pat kitos nacionalinės teisės nuostatos ir bylos aplinkybės.

¹⁴ Vienos iš institucijų, šalių pasirinktinių spresti ginčus, susijusius su Jūrų teisės konvencijos aiškinimu ir taikymu (Jūrų teisės konvencijos 287 straipsnis).

Jūrų teisės konvencijoje greta mokslinių jūrų tyrimų yra nurodomi ir hidrografiniai stebėjimai¹⁵ (arba stebėjimai¹⁶), tačiau šioje sutartyje tik fragmentiškai, nesiejant jų su konkrečiu reguliavimu ar režimu. Tarptautinė hidrografijos organizacija [48] pateikia tokį hidrografijos apibrėžimą: hidrografija yra taikomųjų mokslų šaka, nagrinėjanti vandenynų, jūrų, pakrantės zonų, ežerų ir upių *fizinių* požymių matavimą ir aprašymą, taip pat jų pokyčių prognozavimą, siekiant pirmiausia prisidėti prie vandenynų saugumo ir kitų veiklos jūroje rūšių plėtotės, įskaitant ekonominę plėtrą, saugumą ir gynybą, mokslinius jūrų tyrimus ir aplinkos apsaugą [48]. Vadinas, hidrografinio tyrimo tikslas gali būti, pavyzdžiui, nustatyti vandens srovių kryptis, dugno reljefą ar gylį. Iš apibrėžimo plaukia, kad moksliniai jūrų tyrimai ir hidrografiniai tyrimai nėra visiškai tapatūs, tačiau pastarieji apimami pirmųjų. Tad reikėtų sutikti su šių dvejų tyrimų santyki nagrinėjusiu Sam Bateman [22], kad Tarptautinės hidrografijos organizacijos praktika rodo, jog hidrografiniai tyrimai laikomi mokslinių jūrų tyrimų (sudedamąja) dalimi [22, p. 4]. Jų santykis vis dėlto yra glaudus, nes panašus duomenų panaudojimas (tikslas), tos pačios institucijos vykdo ir mokslinius, ir hidrografinius tyrimus [22, p. 3], be to, nacionalinėje teisėje dažniausiai nėra skirtingo šių dvejų tyrimų reglamentavimo ir skirtingų režimų kūrimo poreikio.

Abiems tyrinėjimams, kaip ir kiekvienai veiklai pakrantės valstybės išskirtinėje ekonominėje zonoje, reikia pakrantės valstybės sutikimo. Būtų sunku ginčyti ir

¹⁵ Jūrų teisės konvencijos 21 straipsnio 1 dalies g punktas, 40 straipsnis „Moksliniai tyrinėjimai ir stebėjimai“ (angl. – *Research and Survey Activities*).

¹⁶ Žr. dvilyktąjį šio straipsnio nuorodą.

įtikinamą minėto mokslininko tvirtinimą, kad hidrografiniai tyrimai taip pat gali turėti ekonominę reikšmę, jie vykdomi ne tik laivybos saugumo tikslais, gali būti reikšmingi ir jūros erdvėms delimituoti, ir veiklai išskirtinėje ekonominėje zonoje planuoti, ir ištekliams valdyti. Įdomu pažymėti, kad dėl pastarosios paskirties vykdomus tyrimus autorius netgi siūlo priskirti kitoms išskirtinėje ekonominėje zonoje leidžiamos veiklos rūšims [22, p. 3]¹⁷. Ir iš tiesų tokiu atveju, kai nėra „savarankiški“, tyrimai gali būti dalis išankstinio poveikio aplinkai vertinimo, pirminis etapas, būtinas prieš kiekvieną ūkinės veiklos jūroje projektą¹⁸.

Kariniai jūrų tyrimai (ang. – *military research*) – tai vandenyne ir pakrantės vandenyse atliekamas jūrų duomenų rinkimas kariniais tikslais [22, p. 4] (pavyzdžiui, povandeninėms akustinėms sąlygoms nustatyti). Tokie vykdomi tyrimai labiausiai pažeidžia pakrantės valstybės interesus ir gresia jos suverenitetui, tačiau šiame straipsnyje apsiribojant santykiu su moksliniais jūrų tyrimais nustatymu konstatuotina, kad karinių tyrimų duomenys yra skiriami karinėms institucijoms, ne visiems mokslininkams, šiuos tyrimus vykdo

¹⁷ Jūrų teisės konvencijoje, nurodant pagrindines veiklos jūroje rūšis (kabelių ir vamzdynų tiesimas, dirbtinių salų ir įrenginių statymas ir t. t.), nenumatoma baigtinio veiklos išskirtinėje ekonominėje zonoje rūšių sąrašo, pavyzdžiui, pagal 58 straipsnio 1 dalį, išskirtinėje ekonominėje zonoje visos valstybės <...> naudojami 87 straipsnyje nurodytomis laivybos ir perskridimo, povandeninių kabelių ir vamzdynų klojimo laisvėmis ir kitais tarptautiniu požiūriu teisėtais jūros naudojimo būdais, susijusiais su šiomis laisvėmis, tokiais kaip tie, kurie yra neatskiriami nuo laivų, orlaivių ir povandeninių kabelių bei vamzdynų eksploatavimo, ir neprieštaraujančiais kitoms šios konvencijos nuostatoms.

¹⁸ Reikalaujama pagal Konvenciją dėl poveikio aplinkai vertinimo tarpvalstybiniame kontekste (ES-POO) [2].

ne mokslinių tyrimų laivai. Atrodo, kad jų duomenys galėtų būti panaudojami su karybos srities specifika nesusijusiems klausimams spręsti (pavyzdžiui, akustinėms sąlygoms), taigi teoriškai galbūt galėtų priartėti prie mokslinių jūrų tyrimų, tačiau dėl savo specifinės paskirties, subjektų rato bei duomenų panaudojimo ribotumo, kuris visiškai prieštarauja mokslinių jūrų tyrimų vykdymo taikiais tikslais, rezultatų perdavimo ir dalijimosi principams, neturėtų būti tapatinami su moksliniais.

Reikia nustatyti ir mokslinių jūrų tyrimų ir povandeninio kultūros paveldo tyrimų, reglamentuojamų pagal Povandeninio kultūros paveldo apsaugos konvencija, santykį [3]. Įsitikinimas povandeninio kultūros paveldo¹⁹ apsaugos ir išsaugojimo tyrimų, informacijos ir švietimo svarba išreiškiamas ir sutarties preambulėje. Konvencijoje povandeninio kultūros paveldo tyrimai atskirai neapibrėžiami, bet iš visumos nuostatų manytina, kad jie patenka į „su paveldu susijusią veiklą“. Kadangi režimas remiasi pirmiausia paveldo apsaugos ir išsaugojimo žmonijos labui ir kitais principais, jais remtis turi ir paveldo tyrimai (kaip vartojama sutartyje, „išankstiniai tyrimai“²⁰, kurie yra tos veiklos išankstinė sąlyga ir veiklos projekto sudedamoji dalis²¹). „Pirmiausias

¹⁹ Povandeninis kultūros paveldas 1 straipsnio 1 dalyje apibrėžiamas kaip visi kultūriniai, istoriniai ar archeologiniai žmogaus egzistencijos pėdsakai, kurie iš dalies arba visiškai, su pertraukomis arba nepertraukiamai po vandenių yra išbuvę ne mažiau kaip 100 metų (vietovės, konstrukcijos, pastatai, dirbiniai ir žmonių palaikai kartu su jų archeologine ir gamtine aplinka; laivai, orlaiviai, kitos transporto priemonės ir jų dalys, jų kroviniai arba kitoks turinys kartu su jų archeologine ir gamtine aplinka; ir priešistoriniai objektai).

²⁰ Pavyzdžiui, 12 straipsnio 5 dalis.

²¹ Konvencijos II priedas „Projekto kūrimas“, 9–10 taškai.

tikslas – povandeninio kultūros paveldo apsauga jį konservuojant *in situ*. Atitinkamai turi būti leidžiama tik tokia su povandeniniu kultūros paveldu susijusi veikla, kuri derinasi su tokio paveldo apsauga ir, paisant to reikalavimo, gali būti leidžiama siekiant svariai prisidėti prie povandeninio kultūros paveldo apsaugos, žinių apie jį ir jo būklės gerinimo²².

Taigi povandeninio kultūros paveldo tyrimai yra specialūs, jie yra savarankiško – povandeninio paveldo apsaugos – režimo dalis, nors kartu savo pobūdžiu grynai moksliniai, nes jų metu įgytos žinios siekia paveldo apsaugos, išsaugoti jį ateities kartoms, o ne komercinių tikslų (komercinis eksploatavimas yra viena iš pagrindinių grėsmių šiam paveldui). Tad šiuos tyrimus reikėtų laikyti bendrų mokslinių jūrų tyrimų dalimi arba rūšimi, nes jie turi specialų objektą – povandeninį kultūros paveldą – ir labai specifinę paskirtį – išsaugoti šį paveldą ir gilinti žinias apie jį.

Moksliniai jūrų tyrimai Lietuvos teisėje ir praktikoje

Lietuvos teisėje pagrindinės valstybės pareigos pagal Jūrų teisės konvenciją nagrinėjamoje srityje įgyvendintos paskiriant atsakingą už leidimų moksliniams jūrų tyrimams išdavimą instituciją bei nustatant šių tyrimų sąlygas LR jūros aplinkos apsaugos įstatyme [7] ir Leidimų išdavimo užsienio valstybių fiziniams ir juridiniams asmenims aplinkos monitoringui ir mokslo tiriamiesiems darbams jūros rajone vykdyti tvarkos apraše [11] (toliau – Leidimų išdavimo užsienio subjektams tvarka) bei Jūros aplinkos monitoringo ir mokslo tiriamųjų darbų registravimo tvarkoje [13].

Kadangi moksliniai jūrų tyrimai susiję su vandens būklės stebėjimu, jiems galioja ir LR aplinkos monitoringo įstatyme [9] įtvirtintos aplinkos monitoringo (sisteminio gamtinės aplinkos bei jos elementų būklės kitimo ir antropogeninio poveikio stebėjimo, vertinimo ir prognozės²³) nuostatos dėl monitoringo įgyvendinimo tvarkos.

Reikia pažymėti, kad Leidimų išdavimo užsienio subjektams tvarkoje²⁴ pateikiama mokslo tiriamųjų darbų samprata, gana platus jų apibrėžimas – jūros aplinkos komponentų ir jų sąveikos tyrimai.

Taigi užsienio valstybių juridiniai ir fiziniai asmenys, jų filialai ar kitos organizacijos gali vykdyti mokslo tiriamuosius darbus Lietuvos jūros rajone²⁵ tik gavę LR aplinkos ministerijos ar jos įgaliotos institucijos nustatytos formos leidimą, išduotą tarpininkaujant LR užsienio reikalų ministerijai. Leidimas išduodamas per 30 darbo dienų nuo prašymo gavimo dienos (jei nenustatyta kitaip) per Užsienio reikalų ministeriją ir nustatomos darbų vykdymo sąlygos arba pateikiamas argumentuotas atsisakymas išduoti leidimą²⁶. Darbų vykdymo sąlygos greičiausiai apima bendrą tyrimų informaciją apie vietą, trukmę ir kitus esminius duomenis, nors konkretūs tyrimai gali lemti poreikį tas sąlygas detalizuoti, pavyzdžiui, dėl įrangos ar metodų. Jos galėtų apimti ir tyrimų kontrolės galimybes, įskaitant, pavyzdžiui, tam tikrų duomenų pateikimą Lietuvos institucijoms.

²³ Įstatymo 2 straipsnio 1 dalis.

²⁴ Tvarkos 1.2 punktą.

²⁵ Lietuvos teisėje LR jūros rajonas apibrėžiamas kaip LR jūros rajono vidaus vandenui, LR teritorinės jūros ir LR išskirtinės ekonominės zonos vanduo, jūros dugnas ir po juo esantis gruntas (LR jūros aplinkos apsaugos įstatymo 3 straipsnio 17 punktą).

²⁶ Tvarkos 2–5 punktai.

²² Konvencijos priedo I dalis „Bendrieji principai“.

Šiuo aspektu „individualizuoti“ kiekviena tyrimus leidžia ir numatyta galimybė nustatyti reikalavimą sudaryti Lietuvos specialistams sąlygas dalyvauti darbuose; gauti tyrimų rezultatus ir kitus duomenis; taip pat skubiai gauti informaciją apie tyrimo programos pakeitimus²⁷.

Numatytos pakankamai plačios galimybės atsisakyti išduoti leidimus monitoringo ir mokslo tiriamųjų darbų projektams (programoms) įgyvendinti, būtent, jei projektas yra nacionalinės svarbos ir susijęs su gyvųjų ar negyvųjų gamtos išteklių žvalgyba ir eksploatavimu; numatomi grėžimo darbai, sprogstamųjų medžiagų naudojimas ar kenksmingų medžiagų emisijos į jūros aplinką, taip pat laivybai pavojų galinti kelti dirbtinių salų, įrenginių ir statinių statyba ar naudojimas; užsienio valstybių fiziniai ir juridiniai asmenys, tarptautinės organizacijos yra pateikusios netikslią informaciją apie planuojamo projekto pobūdį ir tikslus arba nėra įvykdžiusios ankstesnių išpareigojimų, t. y. nepateikė ankstesnių tyrimų ataskaitų, informacijos ir kt.; taip pat jei planuojami tyrimai prieštarauja bendriesiems tarptautiniams susitarimams ir tarpvalstybiniais santykiams²⁸. Išdavus leidimą nutraukti tyrimus galima tik dviem atvejais: jeigu vykdomi tyrimai prieštarauja prašyme pateiktai informacijai arba nesilaikoma leidime nustatyto sąlygų²⁹.

Nagrinėjamas reglamentavimas ir nustatyta galimybė gauti informaciją apie tyrimo programos pasikeitimus ir galimybė nutraukti veiklą nesilaikant leidimo sąlygų ar prieštaraujant prašyme pateiktai informacijai leidžia manyti, kad didžiausia atsakomybė tenka atsakingoms institucijoms,

kurios turi būti pakankamai apdairios tiek nustatydamos veiklos sąlygas, tiek kontroliuodamos jų laikymąsi. Tiesa, 2011 m. lapkričio mėn. pakeitus Leidimų išdavimo užsienio subjektams tvarką, įtvirtinta tyrimus vykdančių subjektų pareiga iki kalendorinių metų pabaigos Aplinkos apsaugos agentūros Jūrinių tyrimų departamentui pateikti tyrimų ataskaitas, galutinius rezultatus ir kitus duomenis, informaciją apie sužvegotų žuvų rūšis ir kieki³⁰, taip pat nustatyta leidimo prašymo forma (reikalaujama pateikti duomenis apie laivą, tyrimus vykdančią instituciją, darbų tikslus ir pobūdį).

Leidimų užsienio subjektams išdavimo tvarkoje iš esmės nėra skiriami su išteklių ėmimu susiję ir nesusiję moksliniai jūrų tyrimai, tačiau vis dėlto yra kelios nuostatos. Gamtos išteklių ėmimas gali būti leidžiamas mokslinių jūrų tyrimų metu, išskyrus, kaip minėta, jei projektas yra nacionalinės svarbos ir susijęs su gyvųjų ar negyvųjų gamtos išteklių žvalgyba bei eksploatavimu (pagrindas leidimo neišduoti); o „[t]iriant žuvų išteklius, būtina nurodyti planuojamą gaudyti žuvų rūšis ir kiekius“.

Lietuvoje leidimai užsienio valstybių ar tarptautinių organizacijų tyrimo laivams įplaukti į Klaipėdos valstybinę jūrų uostą išduodami pagal karo ir kitiems komerciniams laivams galiojančias įplaukimo į uostą taisykles [9]. Nors karo laivų ir kitų valstybinį statusą turinčių laivų įplaukimo į uostą grėsmė vertintina skirtingai ir todėl, atrodytų, režimas neturėtų būti vienodas, bendras užsienio reikalų ministro leidimo gavimo poreikis neturėtų tyrimų apsunkinti, juolab kad karo ir kitiems valstybinį statusą turintiems laivams įplaukti reika-

²⁷ Tvarkos 7 punktas.

²⁸ Tvarkos 8 punktas.

²⁹ Tvarkos 9 punktas.

³⁰ Tvarkos 7.2 punktas.

laujama skirtingos apimties informacijos, o ir karo laivai dabar dažniausiai atvyksta bendradarbiavimo ir pratybų tikslais. Be to, pabrėžtina, kad vien leidimo įplaukti gavimas pagal minėtą tvarką ir įplaukimas į uostą pats savaime nesuteikia galimybės uoste vykdyti mokslinius jūrų tyrimus³¹. Vadinas, jeigu užsienio subjektui Lietuvos jūros erdvėse vykdant mokslinius jūrų tyrimus reikia įplaukti į uostą, be Aplinkos ministerijos leidimo tyrimams reikalingas ir užsienio reikalų ministro leidimas įplaukti į uostą. Vis dėlto manytina, kad tokiais atvejais labiau būtų pagrįsta spręsti integruotai³².

Lietuvos subjektų mokslinių jūrų tyrimų Lietuvos jūros rajone darbai reglamentuojami iš esmės tik nustatant jų registravimą ir registraciją pavedant Aplinkos apsaugos agentūrai (iki 2009 m. gruodžio 31 d. Jūrinių tyrimų centrui) pagal Jūros aplinkos monitoringo ir mokslo tiriamųjų darbų registravimo tvarką [12]. Aplinkos apsaugos agentūra (Klaipėdoje įsikūręs jos padalinys – Jūrinių tyrimų departamentas) yra visų mokslinių jūrų tyrimų registracijos ir informacijos apie jų rezultatus (duomenis, išvadas ir kt.) kaupimo vieta³³. Atrodo, kad instituciniai pasikeitimai (reorganizuojant Jūrinių tyrimų centrą ir jo funkcijas

perduodant Aplinkos apsaugos agentūrai) nelėmė esminių pokyčių ir neturėjo neišvengiamos įtakos mokslinių jūrų tyrimų tūšai. Aplinkos apsaugos agentūrai [13] perduotos iš esmės visos Jūrinių tyrimų centro funkcijos [14]: užtikrinti nenutrūkstamą, kompleksinę Baltijos jūros, Kuršių marių, Klaipėdos regiono gėlųjų paviršinių vandenų aplinkos būklės stebėjimą, oro ir kitų aplinkos komponentų kokybės hidrodinaminius, cheminius ir biologinius tyrimus, ūkinės veiklos subjektų valstybinę laboratorinę kontrolę, gautų duomenų objektyvų vertinimą, prognozavimą; remti mokslinės informacijos rinkimą, koordinuoti mokslinius tyrimus jūroje ir kt. [45].

Apibendrinant mokslinių jūrų tyrimų vykdymą Lietuvos jūros erdvėse, pažymėtina, kad nuo 2000 m. užregistruoti šie jūros aplinkos monitoringo ir mokslo tiriamieji darbai: mokslinės ekspedicijos, vykdomos užsienio (Rusijos, Vokietijos, Švedijos, Suomijos, Danijos, Latvijos, Lenkijos, Didžiosios Britanijos) laivų; Klaipėdos valstybinio jūrų uosto aplinkos monitoringo darbai bei kiti VĮ Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcijos užsakomieji darbai; Būtingės naftos terminalo aplinkos monitoringo darbai; Paukščių monitoringo ir kiti darbai, vykdomi Vilniaus universiteto Ekologijos instituto (nuo 2010 m. Gamtos tyrimų centro); moksliniai darbai, vykdyti Pajūrio regioninio parko bei Klaipėdos universiteto Baltijos pajūrio aplinkos tyrimų ir planavimo instituto [46]³⁴.

³¹ Taisyklių 32.1. punktas.

³² Leidimų užsienio subjektams išdavimo tvarkos 2 punkte LR aplinkos ministerijos Gamtos apsaugos departamento Gamtos išteklių skyriui kartu su Aplinkos apsaugos agentūra pavedama rengti išvadas ir pasiūlymus dėl leidimų išdavimo subjektams mokslinių tyrimų darbams jūros rajone vykdyti bei dėl tyrimo laivų įplaukimo į Klaipėdos valstybinį jūrų uostą.

³³ Aplinkos apsaugos agentūra taip pat registruoja nacionalinės svarbos bei dvišales ar daugiašales tyrimų, stebėjimų programas ar projektus; užsienio valstybių juridinių ir fizinių asmenų, tarptautinių organizacijų monitoringo ir mokslo tiriamųjų darbų projektus, kuriems vykdyti LR aplinkos ministerija, tarpininkaujant Užsienio reikalų ministerijai, yra išdavusi leidimus.

³⁴ Informacija apie Aplinkos apsaugos agentūroje užregistruotas užsienio laivų 2000–2011 metų laikotarpiu vykdytas mokslines ekspedicijas prieinama Aplinkos apsaugos agentūros interneto svetainėje [46]. Nurodytu laikotarpiu įvykdytos 28 Lietuvos subjektų ir 72 užsienio subjektų žuvų išteklių, vandens kokybės ir kitos mokslinės ekspedicijos.

Taigi mokslinių jūrų tyrimų situacija jau gerokai pasikeitė nuo tada, kai pirmieji užsienio subjektų kreipimaisi dėl tyrimų Lietuvos jūros erdvėse po Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo buvo kiek apsunkinti, nes nebuvo aiškios praktikos ir kartu buvo nebaigti jūros erdvių delimitavimo procesai. Užsienio subjektai dažniausiai kreipdavosi į LR užsienio reikalų ministeriją pranešdami apie Lietuvos jūros erdvėse numatomus jūrų tyrimus, jų laikotarpį, vietą ir tikslus prašydami leidimo, ir institucija pagal poreikį konsultuodamasi su kitomis ministerijomis sprendavo kiekvienu konkrečiu atveju. Pavyzdžiui, 1997 m. Lietuva neprieštaravo, kad Rusijos mokslinių jūrų tyrimų laivas „Atlantida“ atliktų tiriamuosius darbus Baltijos jūroje ir Lietuvos išskirtinėje ekonominėje zonoje bei atkreipė dėmesį, kad viena iš tyrimų vietų yra tada ginčytinoje Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos teritorinės jūros zonoje [34]. Lietuva taip pat neprieštaravo fundamentiniams tyrimams skirtai ekspedicijai „Alexander von Humbolt“, apie kurią 1995 m. gegužės mėn. informavo Vokietijos ambasada [35].

Vis dėlto atsakomybės už teisės aktų reikalavimus pažeidžiančią mokslinių jūrų tyrimų veiklą Lietuvos jūros erdvėse taikymas užsienio subjektams yra sudėtingas dėl kelių priežasčių. LR administracinių teisės pažeidimų kodekse [5]³⁵ (toliau – ATPK), daugybę kartų taisytame nuo jo paskelbimo dar 1985 metais, numatoma, kad „[LR] jūros rajono vandens, dugno ir gelmių <...> moksliniai tyrimai <...> ir kita veikla, galinti turėti neigiamos įtakos jūros aplinkai, be nustatyta tvarka aplinkos ap-

saugos institucijos leidimo <...> užtraukia baudą piliečiams nuo penkių šimtų iki dešimties tūkstančių litų ir pareigūnams – nuo vieno tūkstančio iki penkiasdešimties tūkstančių litų“. Pagal neįprastą termino „pilietis“ reikšmę ATPK (paaiškinant jo 1 straipsnio pastaboje), tolygią fizinio asmens sąvokai ir apimančią taip pat užsienio piliečius ir asmenis be pilietybės, atsakyti galėtų ir užsieniečiai, tačiau tik esantys Lietuvos Respublikoje³⁶, o išskirtinė ekonominė zona ir kontinentinis šelfas nėra Lietuvos Respublikos „teritorija“³⁷. Administracinės atsakomybės subjekto problema sprendžiama naujajame Administracinių nusižengimų kodekso projekte [15]³⁸, tačiau administracinio nusižengimo sudėtyje atsakomybė išlieka tik už mokslinius tyrimus be leidimo³⁹. Vadinas, jei išdavus leidimą vykdomų tyrimų metu būtų padaryta žalos aplinkai, pažeisti išteklių naudojimo ar kitų teisės aktų reikalavimai, tyrimų veikla turėtų būti nutraukta, o atsakomybė konkrečiu atveju galėtų kilti nebent pagal kitus ATPK straipsnius⁴⁰ arba konkrečiai veika galbūt net užtrauktų

³⁶ Jeigu ko kito nenumato kiti įstatymai ir LR tarptautinės sutartys, Kodekso 16 straipsnis.

³⁷ LR Konstitucijos 47 straipsnio 2 dalyje teigiama, kad Lietuvos Respublikai priklauso *išimtinės teisės* į oro erdvę virš jos teritorijos, jos kontinentinį šelfą bei ekonominę zoną Baltijos jūroje.

³⁸ Kodekso projekto 4 straipsnio 1 dalis numatyta, kad „[šio] kodekso specialiojoje dalyje numatytais atvejais pagal šį kodeksą atsako ir asmuo, kuris padarė administracinį nusižengimą Lietuvos Respublikos ekonominėje zonoje Baltijos jūroje ir Lietuvos Respublikos kontinentiniame šelfe“.

³⁹ Kodekso projekto 261 straipsnio 5 dalis.

⁴⁰ Vis dėlto manytina, kad kitų ATPK straipsnių pritaikymas mokslinių tyrimų laivų padarytiems pažeidimams būtų sudėtingas, nes jie nėra žvejybos laivai, žuvies sugavimas vargiai prilygtų „verslinei žvejybai“, pavyzdžiui, pagal ATPK 87(3) str., ir pan.

³⁵ Kodekso 56 straipsnio 13 dalis.

baudžiamąją atsakomybę⁴¹, tačiau vėlgi tik jei prilygtų konkrečiai sudėčiai ir būtų padaryta LR teritorijoje (teritorinėje jūroje ar jūrų vidaus vandenyse), tad tai išlieka labiau teoriniai svarstymai nei praktinis sprendimas.

Lietuvai moksliniai jūrų tyrimai neabejotinai atveria galimybių, palieka nemažai iššūkių ir darbų. Pavyzdžiui, nurodoma, jog iš Lietuvos priklausančio 6500 kv. km jūros ploto išžvalgyta tik 1200 kv. km teritorija [44]. Ne tik jūrų ekosistemos, vandens kokybė, bet ir gelmės, kuriose glūdi šimtai įvairius istorijos įvykius menančių laivų, lėktuvų ir kitų objektų liekanų, laukia tyrimų. Deja, kol kas pasitaiko atvejų, kai „juodaisiais archeologais vadinami plėšikai niokoja po vandeniu slypinčius istorinius eksponatus“ [44]. Kita vertus, Lietuva vadovaujasi ES ir pasaulio praktika siekdama jungti mokslo ir verslo pastangas mokslinių jūrų tyrimų srityje: kuriamas Integruotas mokslo, studijų ir verslo centras (slėnis) Lietuvos jūrinio sektoriaus plėtrai, siekiant sukurti šiuolaikinę mokslinių tyrimų infrastruktūrą bendrosioms Lietuvos jūrinio sektoriaus mokslinių tyrimų, studijų ir technologinės plėtros reikmėms [41]. Pabrėžtina, kad 2009–2013 metais greta tyrimų įrangos atnaujinimo ir naujos įsigijimo numatoma pastatyti daugiafunkcinį laivą, skirtą vykdyti visus pagrindinius mokslinius okeanografinius tyrimus ir tenkinantį tarpsektorinius Lietuvos jūrinių tyrimų poreikius. Taigi sveikintinos pastangos plėtoti Lietuvos jūrinį sektorių, jungiantį įvairių jūrinio verslo šakų (jūros

transporto, uostų, žvejybos, išteklių gavybos, rekreacijos ir kt.), jūrinių fundamentinių ir taikomųjų mokslinių tyrimų bei jūrinių sričių specialistų rengimo sistemas.

Mokslinių jūrų tyrimų reglamentavimas Baltijos regiono valstybėse

Danijos Karalystėje 1979 m. buvo priimtos kreipimosi dėl leidimo vykdyti gamtos išteklių tyrimus teritorinėje jūroje ir kontinentiniame šelfe taisyklės [26, p. 110]. Prašymai turi būti pateikiami Užsienio reikalų ministerijai diplomatiniais kanalais ir beveik visada sutikimas duodamas. Danijos mokslininkų dalyvavimas skatinamas, tačiau nėra sąlyga leidimui atlikti tyrimus (išskyrus, kai jie vykdomi teritorinėje jūroje, tada būtinas stebėtojų iš Danijos dalyvavimas). Danijos institucijos taip pat reikalauja ataskaitų apie tyrimų rezultatus kopijų [27, p. 148].

Latvijos Respublikoje 1993 m. Latvijos Respublikos įstatymas dėl kontinentinio šelfo ir išskirtinės ekonominės zonos (su pakeitimais) [19] numato užsienio organizacijų, fizinių ir juridinių asmenų teisę vykdyti mokslinius jūrų tyrimus Latvijos išskirtinėje ekonominėje zonoje ir kontinentiniam šelfe ir jų sąlygas⁴². Kompetentingų Latvijos institucijų prašymu užsienio subjektai privalo pateikti rezultatų kopijas, taip pat informuoti apie esminius tyrimo programos pasikeitimus ar (taršos) incido riziką. Tyrimų ekonominio, socialinio ar mokslinio pagrindimo nesilaikymas ar nepranešimas apie esminius programos pasikeitimus suteikia pagrindą veiklą stabdyti, o esminis tokio pagrindimo nesilaikymas

⁴¹ Pavyzdžiui, už aplinkos apsaugos ar gamtos išteklių naudojimo taisyklių pažeidimą atsakomybę numatyta LR baudžiamojo kodekso [6] 270 straipsnyje, už saugomų teritorijų sunaikinimą ar suniokojimą – 271 straipsnyje.

⁴² Įstatymo 21 ir 22 straipsniai.

mas, juo labiau tyrimų vykdymas be leidimo įpareigoja nedelsiant nutraukti veiklą.

Lenkijos Respublikoje išsamiam 1991 m. įstatyme dėl Lenkijos jūros erdvių ir jūrų administravimo [18]⁴³ detaliam reglamentuojami ir moksliniai jūrų tyrimai, kuriems leidimą išduoda transporto ir jūrų ūkio ministras. Grėsmė jūros ir jos aplinkos apsaugai yra pagrįstas atsisakyti leidimą išduoti, sutikimo gali būti neduodama ir tada, jei jis tiesiogiai susijęs su gamtos išteklių, įrengimų statymu, grėžimu, sprogstamųjų medžiagų naudojimu ir kt. Dėl žalos aplinkai ar įstatymo nuostatų nesilaikymo tyrimai gali būti nutraukti. Subjektai turi užtikrinti Lenkijos atstovų dalyvavimą, o ministro prašymu – pateikti rezultatų kopijas, turėti priėmimą prie visų duomenų ir pavyzdžių. Nustatyta panaši pareiga – informuoti apie esminius tyrimo programos pasikeitimus.

Suomijos Karalystėje moksliniai jūrų tyrimai reglamentuoti pagal jūros erdves, atitinkamai, 2004 m. Suomijos išskirtinės ekonominės zonos įstatyme [20]⁴⁴ ir 1965 m. kontinentinio šelfo įstatyme (su pakeitimais) [21]. Išskirtinės ekonominės zonos įstatyme nustatyta, kad kitais nei 4 straipsnio („Teisės aktai, taikytini žvejybai, aplinkos apsaugai“) ar 6 straipsnio („Eksplotavimo teisė“) pagrindais, pareiškimas turi būti pateikiamas prekybos ir pramonės ministrui. Ministras, jeigu nustato, kad veikla patenka į 6 ar 7 straipsnį („Statyba“), informuoja pareiškėjus (taigi mokslinių jūrų tyrimų režimas atskirtas nuo žvejybos, eksploatavimo ir statinių bei įrenginių statymo veiklos). Kitu atveju sutikimas duodamas, tam dar reikia Vyriausybės dekreto. Ministras gali uždrausti tęsti tyrimus, jei pateikta informacija klai-

dinga arba subjektas negali atitikti reikalavimų, kylančių iš Jūrų teisės konvencijos 249 straipsnio, nes neatitiko panašių / analogiškų reikalavimų anksčiau. Tyrimai sustabdomi, jeigu neatitinka pateiktos informacijos arba jeigu šalis neatitinka 249 straipsnio reikalavimų dėl pakrantės valstybių teisių tyrimo projekto atžvilgiu. Nutraukimas galimas esminių pasikeitimų programoje arba jeigu minėti reikalavimai neištaisomi per protingą laikotarpį. Mokslinių jūrų tyrimų kontinentiniame šelfe režimas nėra toks išsamus, tačiau nurodoma, kad jeigu tyrimai grynai fundamentiniai ir susiję su fizinėmis ar biologinėmis šelfo charakteristikomis, leidimo neatsisakoma duoti, nebent egzistuočių ypatinga priežastis⁴⁵.

Švedijos Karalystėje moksliniai jūrų tyrimai reglamentuoti 1992 m. priimtame Švedijos ekonominės zonos įstatyme [16]. Užsienio valstybėms vykdyti tyrimus Švedijos teritorinėje jūroje reikalingas užsienio reikalų ministro leidimas. Keliami tam tikri reikalavimai, pavyzdžiui, kad tyrimas turi būti naudingas Švedijai, ji galėtų gauti tyrimo rezultatus, švedų mokslininkai turi turėti galimybę kontroliuoti tyrimą [26, p. 116]. 1966 m. Kontinentinio šelfo įstatyme [17] išimtinė teisė tirti šelfą suteikiama Švedijos valstybei, tačiau ir kitiems gali būti išduodamas leidimas šiam tikslui [26, p. 116].

Vokietijos Federacijoje moksliniai jūrų tyrimai reglamentuoti Federaliniame gavybos įstatyme [26, p. 112]. Skiriami keli tyrimai: susiję su gamtos išteklių ir vadinami žvalgyimo ar tyrimų veikla, ir su išteklių nesusiję tyrimai. Pirmiesiems vykdyti kontinentiniame šelfe reikia kom-

⁴³ Įstatymo V skyriuje.

⁴⁴ Įstatymo IV skyrius.

⁴⁵ Įstatymo 2 straipsnio 3 dalis.

petentingos gavybos institucijos leidimo, darbo plano ir pateikti kitą informaciją, o antriesiems leidimą išduoda Vokietijos hidrografijos institutas. Tarp atsisakymo išduoti leidimą pagrindų nurodomas duomenų nepateikimas, viešasis interesas (rizika Vokietijos saugumui, jūros taršos pavojus ir kt.) ir kiti pagrindai [26, p. 112].

Išvados

Mokslinių jūrų tyrimų sąvokos neapibrėžimas ir nemažos dalies reglamentavimo patikėjimas pakrantės valstybėms kelia probleminių klausimų, ypač susijusių su atskyrimu nuo kitų veiklos jūroje rūšių ir tikslų, su kuriais Jūrų teisės konvencija sieja šiuos tyrimus, pasiekimu. Mokslinius jūrų tyrimus atpažinti padedantys požymiai yra šią veiklą vykdančios (už juos atsakingi) subjektai – mokslo institucijos, taip pat priemonės – būtent moksliniams jūrų tyrimams skirti laivai ir įranga, dalyvaujantys mokslininkai ir specialistai, taikomi moksliniai metodai bei tikslai – žinių apie jūrą ir jos aplinką gilinimas.

Valstybėms jų nacionalinėje teisėje patikėta ne tik paskirti kompetentingą moksliniams jūrų tyrimams leidimus išduodančią instituciją ir palikta laisvė juos leisti teritorinėje jūroje, bet ir galimybė nustatyti atsisakymo leisti šią veiklą, ją stabdyti ir nutraukti pagrindus, pakrantės valstybės mokslininkų dalyvavimo, tyrimų rezultatų gavimo ir kitas garantijas. Valstybės iš esmės netgi turi teisę skirti grynai fundamentinius ir taikomuosius, taip pat su išteklių ėmimu susijusius ir nesusijusius tyrimus ir nustatyti savo teisėtus interesus užtikrinančius, tačiau kartu tyrimų nepagrįstai neribojančius režimus. Taigi tikslus ir atidus tarptautinės teisės normas atitinkantis

nacionalinis reglamentavimas gali padėti išvengti dalies valstybių ginčų, ypač žinant, kad daugiausia mokslinių jūrų tyrimų vykdoma pakrantės valstybių jūrų erdvyse, o juos vykdančių ir pakrantės valstybių tikslai nebūtinai sutampa.

Hidrografinius ir povandeninio kultūros paveldo tyrimus galima laikyti mokslinių jūrų tyrimų rūšimis (dalimi): pirmieji dažnai vykdomi tų pačių institucijų ir paprastai atskiras režimas jiems nekuriamas, o antrieji labiau pavaldūs specialiam reglamentavimui, turinčiam specialų tyrimo objektą ir tikslą. Kariniai jūrų tyrimai dėl savo specifinio tikslo ir duomenų panaudojimo ribotumo neturėtų būti tapatinami su moksliniais. Su išteklių žvalgymu ar ekonominės veiklos jūroje projektų įgyvendinimu susiję tyrimai taip pat gali būti išankstinio poveikio aplinkai vertinimo dalimi.

Lietuvos teisėje neatsispindi suvokimas, kad kiekviena jūros erdvė lemia tam tikrą valstybės galių joje – suvereniteto, suverenių teisių ar jurisdikcijos – apimtį: moksliniai jūrų tyrimai reglamentuoti vienodai visame Lietuvos „jūros rajone“. Skirtingai nuo daugumos Baltijos jūros valstybių, kurios, ypač teritorinėje jūroje, o kai kurios ir kontinentiniame šelfe, dažniausiai nustato vienintelę savo specialistų dalyvavimo ir duomenų gavimo sąlygą, leidžia tik fundamentinius tyrimus arba kitaip sustiprina savo teisių apsaugą, Lietuvoje šių erdvių atžvilgiu pagrindinis saugiklis – konkrečiu atveju tyrimams leidimo neišduoti. Tyrimai kontinentiniame šelfe apskritai neįvardijami, tačiau vartojama jūros rajono sąvoka turėtų apimti šią jūros erdvę.

Nors Lietuvoje įgyvendintos pagrindinės pakrantės valstybės pareigos pagal

Jūrų teisės konvenciją, atsakomybės už neteisėtą užsienio subjektų mokslinių jūrų tyrimų veiklą reglamentavimas taisytinai aiškiai įtvirtinant galimybę taikyti atsakomybę užsienio subjektams už teisės aktų reikalavimus pažeidžiančią jų tyrimų veiklą Lietuvos išskirtinėje ekonominėje zonoje ir kontinentiniame šelfe. Mokslinių jūrų tyrimų reglamentavimas iš esmės siejamas su kiekvieno užsienio subjekto kreipimosi atvejo individualizavimu, tad pagrindinė atsakomybė tenka kompetentingoms institucijoms – Aplinkos ministerijai (kartu su Užsienio reika-

lų ministerija) – išduodant leidimą, nustatant konkrečių tyrimų sąlygas, Lietuvos specialistų dalyvavimo galimybes ir kt. Taigi Lietuvai mokslinių jūrų tyrimų sritis kelia iššūkių ir atveria galimybių. Nepaisant sveikintinos ir visose ES šalyse ryškios tendencijos nagrinėjamoje srityje jungti valstybės institucijų, verslo ir mokslo pastangas, šaliai svarbu visuomet suvokti neįkainojamą mokslinių jūrų tyrimų reikšmę ir nuolat siekti pažinti, iširti, apsaugoti ir ateities kartoms perduoti savo kuo geresnę jūros aplinką ir didžiulius turtus, slypinčius gelmėse.

LITERATŪRA

Norminė medžiaga

Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės aktai

1. 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija. *Valstybės žinios*, 2003, nr. 107-4786 (1982 Convention for the Law of the Sea [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/convention_overview_convention.htm>.
2. 1991 m. Konvencija dėl poveikio aplinkai vertinimo tarpvalstybiniame kontekste (ESPOO). *Valstybės žinios*, 1999, nr. 92-2688.
3. 2001 m. Povandeninio kultūros paveldo apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 65-2389.
4. 2008 m. birželio 17 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/56/EB, nustatanti Bendrijos veiksmų jūrų aplinkos politikos srityje pagrindus (Jūrų strategijos pagrindų direktyva) (Tekstas svarbus EEE), OL L 164, 2008 6 25, p. 19–40.

Lietuvos Respublikos teisės aktai ir jų projektai

5. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. *Valstybės žinios*, 1985, nr. 1-1; 1990, nr. Nr. 36-862; 1994, nr. 34-618; 2000, nr. 22-552; 2002, nr. 124-5623; 2010, nr. 70-3471.

6. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 89-2741; 2005, nr. 81-2945; 2011, nr. 163-7777.
7. Lietuvos Respublikos jūros aplinkos apsaugos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2010, nr. 153-7780.
8. Lietuvos Respublikos aplinkos monitoringo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 57-2025.
9. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. kovo 20 d. nutarimas nr. 277 „Dėl Užsienio valstybių karo ir valstybinį statusą turinčių laivų iplaukimo į Klaipėdos valstybinį jūrų uostą ir buvimo jame taisyklių, paraiškų švartuoti Lietuvos karo laivus teikimo ir nagrinėjimo taisyklių ir Klaipėdos valstybinio jūrų uosto nekarinėje teritorijoje esančių krantinių, rezervuojamų budintiems Lietuvos karo laivams ir užsienio valstybių karo laivams pirmumo teise švartuoti ir stovėti, sąrašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 32-1134.
10. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. rugpjūčio 25 d. nutarimas nr. 1264 „Dėl Baltijos jūros aplinkos apsaugos strategijos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2010, nr. 105-5431.
11. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro ir Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministro 2000 m. kovo 30 d. įsakymas Nr. 123/43 „Dėl Leidimų išdavimo užsienio valstybių fiziniams ir juridiniams asmenims aplinkos monitorin-

gui ir mokslo tiriamiesiems darbams jūros rajone vykdyti tvarkos“. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 30-842; 2003, nr. 21-142; 2010, nr. 85-4489.

12. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2000 m. kovo 23 d. įsakymas Nr. 104 „Dėl Jūros aplinkos monitoringo ir mokslo tiriamųjų darbų registravimo tvarkos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 27-746; 2010, nr. 74-3775.
13. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2004 m. liepos 14 d. įsakymas nr. D1-385 „Dėl Aplinkos agentūros nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2004, nr. 115-4310; 2011, nr. 53-2566.
14. Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2005 m. lapkričio 17 d. įsakymas nr. D1-553 „Dėl Jūrinių tyrimų centro nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2005, nr. 151-5567.
15. Lietuvos Respublikos administracinių nusizengimų kodekso projektas Nr. XIP-3600(2) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=422906&p_query=&p_tr2=2>.

Užsienio valstybių teisės aktai

16. Act of 3 December 1992 on Sweden's Economic Zone [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/SWE_1992_Act.pdf>.
17. Act of 3 June 1966 No 314 concerning the Continental Shelf of Sweden [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/SWE_1966_Act.pdf>.
18. Act of 21 March 1991 concerning the maritime areas of the Polish Republic and the marine administration [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/POL_1991_Act.pdf>.
19. Law on the Continental Shelf and Exclusive Economic Zone of Latvia [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.vvc.gov.lv/export/sites/default/docs/LRTA/Likumi/On_the_Continental_Shelf_and_Exclusive_Economic_Zone_of_LR.doc>.
20. Act of 26 November 2004 on the Exclusive Economic Zone of Finland. *Law of the Sea Bulletin*, Nr. 57.
21. Law of 5 March 1965 No 149 concerning the Continental Shelf of Finland [interaktyvus]. Pri-

eiga per internetą: <http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/FIN_1965_Law.pdf>.

Specialioji literatūra

22. BATEMAN, Sam. Scholars' Community Responses to Agora: Military Activities in the EEZ. *Chinese Journal of International Law*, March 2011.
23. BATES, Candace L. Ratification of the U.N. Convention on the Law of the Sea: Passive Acceptance is not Enough to Protect U.S. Property Interests. *North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation*, 2006 Spring, the University of North Carolina at Chapel Hill School of Law, United States of America.
24. CHURCHILL, Robin Rolf; LOWE, Alan Vaughan. *The Law of the Sea*. Juris Publishing, Manchester University Press, Manchester, United Kingdom, 1999.
25. COUSTEAU, F. *Ocean: the World's Last Wilderness Revealed*. Dorling Kindersley Limited, London, Great Britain, 2008.
26. FITZMAURICE, M. *International Legal Problems of the Environmental Protection of the Baltic Sea*. Martinus Nijhoff, Dordrecht, the Netherlands, 1992.
27. GORINA-YSERN, Montserrat. *An International Regime for Marine Scientific Research*. Transnational Publishers, Ardsley, New York, United States of America, 2003.
28. LEANZA, Umberto. Marine Scientific Research and the Right to Lay Submarine Cables and Pipelines. *Serving the Rule of International Maritime Law: Essays in Honour of Professor David Joseph Attard*. Routledge, Great Britain, 2009.
29. PAVLIHA, Marko. Marine Scientific Research and the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea. *Ocean and Coastal Law Journal*, 2010.
30. ROSS, David A.; FENWICK, Judith. U.S. Marine Scientific Research and Access to Foreign Waters. *Oceanography, Review&Comment*, 1988 November [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.tos.org/oceanography/issues/issue_archive/issue_pdfs/1_2/1.2_ross_fenwick.pdf>.
31. SOONS, Alfred H. A. *Marine Scientific Research and the Law of the Sea*. Kluwer Law and Taxation Publishers, Deventer, the Netherlands, 1982.

32. SUAREZ DE VIVERO, Juan Luis. Marine Policy: Europe and Beyond. *Willamette Journal of International Law and Dispute Resolution*, 2007.
33. TAYLOR, R. Charles. Fishing with a Bulldozer: Options for Unilateral Action by the United States under Domestic and International Law to Halt Destructive Bottom Trawling Practices on the High Seas. *Environs Environmental Law and Policy Journal*, 2010 Fall.

Teismų praktika

34. Tarptautinio jūrų teisės tribunolo byla M/V „Louisa“ Nr. 18 *Saint Vincent and the Grenadines v. Kingdom of Spain* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.itlos.org/index.php?id=148>>.
35. 1999 m. gegužės 12 d. sprendimas Nr. 99-35069 byloje *Prowler Partnership, an Alaska Partnership; and Ocean Prowler Partnership, an Alaska Partnership v. National Marine Fisheries Service, et al.*, Appeal from the United States District Court District of Alaska Case No. A97-413 CIV. Duomenų bazė „Westlaw“, 1999 WL 33621817 (C.A.9).

Kiti šaltiniai

36. 1995 m. kovo 2 d. verbalinė nota. Dokumentų byla Nr. 33 „Susirašinėjimo su Lietuvos Respublikos institucijomis bei įstaigomis valstybės sienos apsaugos klausimais dokumentai“. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos archyvas.
37. 1997 m. vasario 2 d. raštas „Dėl leidimo užsienio valstybiniam laivams“. Dokumentų byla Nr. 62 „Susirašinėjimo su Lietuvos Respublikos įstaigomis ir diplomatinėmis atstovybėmis valstybės sienos su Latvija, Baltarusija ir Rusija delimitavimo, išskirtinės ekonominės zonos ir kontinentinio šelfo Baltijos jūroje atribojimo klausimais dokumentai“. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos archyvas.
38. Baltijos jūros aplinkos apsaugos komisijos HEL-COM interneto svetainė: <http://www.helcom.fi/>
39. Europos jūrų ir jūrininkystės mokslinių tyrimų strategija [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

<http://europa.eu/legislation_summaries/research_innovation/research_in_support_of_other_policies/ri0008_lt.htm>.

40. Global Marine Assessment (Pasaulinė vandenynų stebėjimo programa) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.unga-regular-process.org/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1>.
41. Integruotas mokslo, studijų ir verslo centras (slėnis) Lietuvos jūrinio sektoriaus plėtrai [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://balticvalley.lt/?page_id=506>.
42. Integruotoji jūrų politika [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://ec.europa.eu/maritimeaffairs/policy/index_lt.htm>.
43. Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacijos Tarptautinės okeanografijos komisijos (UNESCO Intergovernmental Oceanographic Commission) interneto svetainė: <http://ioc-unesco.org/>
44. Juodieji archeologai plėšikauja jūros dugne [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.alfa.lt/straipsnis/10525877/?Juodieji.archeologai.plesikauja.juros.dugne=2011-02-12_12-05>.
45. Jūrinių tyrimų departamento uždaviniai ir funkcijos [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://gamta.lt/files/JTD.pdf>>.
46. Jūros aplinkos monitoringo ir mokslo tiriamųjų darbų registravimas (Aplinkos apsaugos agentūros informacija) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://vanduo.gamta.lt/cms/index?rubricId=4acd0ded-a777-4522-914c-14fd0f367356>>.
47. Marine and Maritime Research: enhanced scientific cooperation for a sustainable development of the Mediterranean [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.imp-med.eu/Fr/En/imagenage.php?id=120>>.
48. Tarptautinės hidrografijos organizacijos (International Hydrographic Organisation) interneto svetainė: http://www.iho.int/srv1/index.php?option=com_content&view=article&id=299&Itemid=289
49. Tarptautinės jūros dugno institucijos (International Seabed Authority) interneto svetainė: <http://www.isa.org.jm/en/home>

MARITIME SCIENTIFIC RESEARCH: LEGAL FRAMEWORK, DIFFICULTIES AND OPPORTUNITIES

Indrė Isokaitė

S u m m a r y

The Article provides the analysis of maritime scientific research: international regulation, States' practice and the regime in the Republic of Lithuania as well as the problems arising thereof and possibilities to coastal States. By providing practical examples the author reveals the need of distinguishing the maritime scientific research from other close types of sea uses; otherwise the regime and the aims of the maritime scientific research are perverted. The analysis covers the relation between the maritime

scientific research and hydrographical surveys, research of underwater cultural heritage, maritime military research, research related with the economic activities and the guidelines for separating them. The article also reveals the significance of national regulation of the maritime scientific research and, taking into account the experience of foreign states, some proposals for the possible improvement of the national regulation are presented as well as practical background.

Įteikta 2012 m. birželio 26 d.

Priimta publikuoti 2012 m. spalio 29 d.